

Martin Riexinger

Temasektion

Gammelt had eller nutidskonflikter?

Et *moyenne durée*-perspektiv på aktuelle sekteriske konflikter

Nøgleord

sekterisme; sunni-shiakonflikter; historieskrivning; *moyenne durée*; Syrien; Irak; Bahrain

Abstract Som det ofte er blevet påpeget, har forklaringer på de nuværende sekteriske konflikter i Mellemøsten været præget af to forskellige tilgange, den instrumentalistiske og den primordialistiske. Det primordialistiske fokus på religion giver emiske forklaringer af sekteriske konflikter baseret på doktrinære og rituelle forskelle, men først og fremmest spørgsmålet om Muhammads legitime efterfølgere. Som konsekvens er slaget ved Kerbela blevet betragtet som den afgørende begivenhed i islamisk historie, der kan forklare de nuværende konflikter. Instrumentalistiske analyser indskrænker deres fokus til kendsgerninger i en ramme af få år, eller få årtier. For at overvinde modsætningen mellem disse to positioner retter denne artikel fokus på et mellemliggende tidsniveau, som indtil videre ikke har været begrebsliggjort og derfor ikke har været et centralt emne i debatten om sekterisme. Udgangspunktet er den franske økonomihistoriker Fernand Braudels opdeling af historiske processer i tre forskellige tidsperioder: *longue durée* (langvarige udviklinger, som skaber grundlæggende strukturer), *conjoncture/moyenne durée* (mellemlange udviklinger) og *événements* (kortvarige processer, som fører til enkelte begivenheder). Artiklen her fokuserer på *moyenne durée* som forklaringsramme for de nuværende sekteriske konflikter i Irak, Syrien og Bahrain.

Som Malmvig (2015), Dixon (2017) og Valbjørn (i dette temaNnummer) påpeger, har forklaringer af de nuværende sekteriske konflikter i Mellemøsten i lang tid været præget af to forskellige tilgange: den instrumentalistiske og den primordialistiske. Mens instrumentalisme primært fortolker sekterisme som et redskab

Martin Riexinger er lektor i Arabisk og Islamstudier på Aarhus Universitet. Han er uddannet i Islamstudier ved Universität Tübingen, fik sin ph.d. i Freiburg med afhandlingen "Sanā'ullāh Amrīsarī (1868-1948) und die Ahl-i Ḥadīṣ im Punjab unter britischer Herrschaft" (2002) og sin habilitation i Göttingen med "Die verinnerlichte Schöpfungsordnung: Weltbild und normative Konzepte in den Werken Said Nursis (gest. 1960) und der Nur Cemaati" (2010).

for eliten til at aflede folkelig utilfredshed for at fremme egen geopolitiske position eller for at blokere en konkurrerende magts forsøg på at gøre det, så påstår primordialismens advokater derimod, at mellemøstlige samfund er grundlæggende kendetegnet af deres fragmentering i forskellige religiøse og/eller etniske grupper. Skillelinjer mellem dem har ifølge dette argument altid været konfliktfyldte, et aspekt som dog ofte blev skjult igennem undertrykkelse. Men så snart en repressiv institutionel ramme vakler, bryder de fortrængte konflikter frem. Det er åbenlyst, at disse to tilgange bedømmer religionens rolle helt forskelligt: Hvor det religiøse indhold for primordialister er den (alt)afgørende faktor, er det slet ikke relevant for instrumentalister, som bortforklarer emiske, religiøst baserede fortolkninger af sekteriske konflikter med at de er udtryk for "falsk bevidsthed". De mener i stedet, at årsagerne bør søges i politiske og sociale forhold.

Hvor denne diskussion af forskellige vurderinger af religionens rolle har fået en del opmærksomhed, er det i mindre grad blevet diskuteret, hvorvidt de to tilgange argumenterer på basis af to forskellige tidsniveauer, på trods af, at netop dette aspekt belyser to af de vigtigste svagheder ved både primordialisme og instrumentalisme.

Det primordialistiske fokus på religion fører således til, at primordialister accepterer emiske forklaringer på sekteriske konflikter som "ancient hatreds" baseret på doktrinære forskelle, forskelle angående ritualer, men først og fremmest spørgsmålet om Muhammands legitime efterfølgelse. Som konsekvens er slaget ved Kerbala blevet betragtet som den afgørende begivenhed i islamisk historie, der kan forklare de nuværende konflikter (Nasr 2007, 2016). Her skal ikke bestrides, at slaget ved Kerbala – eller mere præcist den shiitiske myte kreeret i forhold til begivenhederne i 680 – har en central betydning for shiitisk selvforståelse. Det kan heller ikke benægtes, at shiiternes fjendtlige attitude over for Muhammads følgere (*ṣaḥāba*), som i mindeceremonier f.eks. i Sydasiens i måneden *muḥarram*, kulminerer i en forbandelse, som sunnitiske retslærde i århundreder betragtede som kætteri, om ikke frafald, fra islam (Riexinger 2004, 266-7; Steinberg 2009). Men at historiske hændelser for mere end 1300 år siden har eller fik sådan en betydning kan ikke i sig selv være en tilstrækkelig forklaring på nuværende konflikter. En sådan mulig kontinuitet må også skulle forklares.

Instrumentalistiske analyser indskrænker deres fokus på

kendsgerninger i en ramme af få år, eller i hvert fald få årtier. Som det vil blive forklaret i analysedelen er det åbenlyst, at regeringer i Syrien og Bahrain brugte en sekterisk mobiliseringsstrategi mod protesterne, som fulgte efter omvæltninger i Tunesien og Egypten i en ramme af det, der engang blev kaldt “det arabiske forår” (Husayn 2015; Leenders 2015). Det samme problem gælder i øvrigt også for historisk sociologi, som er en af de nyere mere nuancerede tilgange til analyse af sekterismen (Valbjørn 2018). Dodge (2014) bruger denne tilgang til at forklare sekterisme i det nuværende Irak. Det kan da heller ikke benægtes, at konflikten i Irak er resultatet af den amerikanske invasion i 2003, hvor orientering mod etnisk-religiøse grupper var en reaktion på sammenbruddet i den statslige orden. Men netop derfor bør spørgsmålet stilles i alle tre tilfælde, hvorfor netop religion har så stærk resonans og dermed bliver brugbar for manipulationsstrategier? Instrumentalistiske og historisk sociologiske forklaringer forudsætter en antagelse om nogle udgangskonstellationer, som de ikke kan redegøre for, og som nødvendigvis er ældre end den tidsramme, som den aktuelle sekteriske mobilisering udspiller sig i (Osman 2015, 8).

Moyenne durée

For at overvinde dette dilemma vil jeg i denne artikel fokusere på et tidsniveau – *moyenne durée* – som indtil videre ikke er blevet begrebsliggjort i debatten om sekterisme. Dog kan der bygges på et aneligt antal studier, som implicit er baseret på dette (Voss 1987; Nakash 2003; Haddad 2011; Louër 2013; Osman 2015; Goldsmith 2015; Winter 2016).

Udgangspunktet er opdelingen af historiske processer i tre forskellige tidsniveauer, som formuleret af den franske økonomi- og samfundshistoriker Fernand Braudel (1958). Disse tre niveauer er:

- 1) *Longue durée*, langvarige udviklinger, som skaber grundlæggende strukturer
- 2) *Conjoncture/ moyenne durée*, mellemlange udviklinger
- 3) *Evenements*, kortvarige processer, enkelte begivenheder

Et problem med Braudels inddeling er imidlertid, at han aldrig

selv præcist definerede de tre kategorier med hensyn til, hvilken tidsramme de omfatter, og hvordan de forholder sig til hinanden kausalt, hvilket må være en konsekvens af, at han selv ikke var meget interesseret i begivenheder, men primært i *longue durée*. Derudover har han vist mindst interesse for netop det mellemlange tidsniveau, som er denne artikels fokus. I det følgende vil jeg derfor selv definere tidsrammen og formulere en hypotese om det mellemlange tidsniveaus betydning for sekteriske konflikters udvikling. Frem for *conjoncture* har jeg valgt at anvende begrebet *moyenne durée*, som Braudel kun sjældent bruger, fordi det beskriver forholdet bedre end *conjoncture*, som desuden vækker økonomiske associationer.

Artiklens forståelsesramme er, at mens *longue durée* refererer til udviklinger, som er sket i en tidsramme af mange århundreder, og det kortvarige niveau er relateret til processer over 30-40 år, refererer *moyenne durée* til et tidsrum fra ca. år 1800 til i dag. De tre niveauer kan ikke præcist separeres fra hinanden, men overlapper snarere.

De forskellige tidsniveauer implicerer, at individets viden om selvsamme stammer fra forskellige kilder. Mens processer på det kortvarige niveau opleves igennem nyhedsmediernes af aktørerne selv, ligger *longue durée*-processer og -begivenheder langt væk fra den personlige erfaring og bliver primært formidlet gennem formelle kulturelle instanser som statens uddannelsessystem eller religiøse institutioner. Begivenheder i den mellemlange tidsramme formidles gennem de samme formelle kulturelle og institutionelle instanser, men derudover også gennem individernes sociale omgivelser. Hvad familie, vennekreds eller f.eks. lærde i den lokale moske fortæller om, hvad bygninger og institutioner vidner om, kan variere betydeligt fra "officielle" versioner af historien. På denne måde kommunikerer også viden om individets egen position i samfundet i forhold til de statslige institutioner og til de forskellige andre grupper i samfundet. Dette forholds relevans for interdisciplinær forskning i sekterisme skal behandles hen imod slutningen af denne artikel.

Perioden siden ca. 1800 er kendetegnet ved processer, som førte til dannelse af en række stater i deres nuværende form. Det betyder, at den overordnede betydning af den mellemlange tidsramme er, at afgørende forhold for nutidige konflikter blev grundlagt i den nævnte periode. De skal ikke betragtes som udløsende årsager, men som muliggørende årsager for sekteriske

konfrontationer og konflikter. Derudover har anden del af den nævnte periode været kendetegnet ved processer som urbanisering, uddannelsesrevolution,¹ inddragelse af større befolkningsdele i den politiske proces, fremkomst af sekulære ideologier,² ideologisering af islam og indføring af massemedier; faktorer, som alle har bidraget til at forme relationer mellem forskellige religiøse grupper.

I denne artikel undersøges tre *moyenne durée*-processer i tre forskellige lande: Irak, Syrien og Bahrain på basis af forskningslitteratur. Valget er motiveret af forskellige grunde. Irak og Syrien er de to af de tre lande, hvor sekteriske konflikter har udviklet sig på den mest voldelige måde, og i modsætning til det tredje, Bahrain, er deres historie i det relevante tidsrum ret godt udforsket. Desuden blev sekteriske relationer formet i disse to lande under meget forskellige betingelser i Osmannerrigets sidste århundrede, i mandatperioden (men dog under to forskellige mandatmagter), og i uafhængige nationalstater, som gik fra to årtiers politisk ustabilitet over til et ba'histisk styre, som beroede på militæret og var domineret af et religiøst mindretal. Bahrain er for det første valgt, fordi landets sunnitiskdominerede monarkiske styre ligesom Ba'ih-styret i Syrien formåede at underminere protesterne i starten af 2011 ved at *frame* dem som udtryk for sekterisk oprør. For det andet er Bahrain valgt, fordi landets styreform, hvis det bliver betragtet i et *moyenne durée*-perspektiv, er undergået langt færre forandringer end f.eks. det syriske, idet det samme dynasti har regeret landet siden slutningen af 1700-tallet, om end i en lang periode underlagt stærkt britisk kontrol.

Irak

De voldsomme sekteriske konflikter i Irak, som førte til en borgerkrig efter den amerikanske invasion i 2003, bygger på relationer mellem sunnitiske arabere og shiitter, opstået som en konsekvens af mellemlange udviklinger på forskellige områder.

Udgangspunktet er landets religiøse demografi, som i sig selv er resultatet af sekteriske konflikter omkring 1800. Indtil denne periode var de to store tolvershiiitiske lærdomscentre, Najaf og Kerbala, tolvershiiitiske øer, hvis økonomiske basis var donationer og *waqf*-indkomst fra Iran og indiske stater med shiitiske

1. Det omfatter den kvantitative stigning af folk, som har været gennem uddannelsesinstitutioner, såvel som verdslige uddannelsers fremvækst på bekostning af religiøse.
2. Som snarere tog form af populistisk autoritarisme (Hinnebusch 2009) end demokrati.

herskere. De omkringliggende områder var aldrig kommet sig over ødelæggelser under de mongolske invasioner. Landbruget var gået i forfald og var i udstrakt grad blevet tilbagetrængt af nomadisme. Dermed var også det institutionaliserede religiøse liv gået i forfald. Beduinerne blev betragtet som sunnitter, men de viste dog ingen interesse i religiøse studier og var ikke tilknyttet formelle juridiske institutioner. Som Nakash (2003, 25-48) har påvist, skiftede forholdet mellem de to shiitiske lærdomsbyer og den omgivende befolkning betydeligt som følge af den wahhabitiske invasion i de første år af 1800-tallet, hvor Najaf blev besat og Imam Alis grav ødelagt helt i tråd med wahhabiternes radikale fordømmelse af alle stedrelaterede religiøse praksisser. Derefter begyndte de shiitiske lærde at omvende stammerne i Sydirak, idet de håbede at kunne bruge dem som buffer og forsvar i tilfælde af en ny wahhabitisk invasion. Desuden var de velkomne som betalere af *khums*, femtedelen af den personlige indkomst, som er den religiøse skat, shiitterne betaler til de lærde (Gleave 2003). Den shiitiske mission blandt stammerne fik ufrivillig støtte fra det osmanniske styre, som fremmede bosættelse af nomadiske stammer. Najaf og Kerbala udviklede sig til førende markedsbyer i Sydirak. Udviklingen blev registreret med modvilje af sunnitiske lærde i Irak, men den osmanniske administration forholdt sig i første omgang passiv, på trods af at de religiøse lærde øvede mere magt over befolkningen end de statslige institutioner. Dette har ført Nakash (2003, 5) til den vidtgående konklusion, at der faktisk var en religiøs statsdannelse i gang i de sydlige dele af Irak.

Den osmanniske administrations lempelige holdning blev alligevel erstattet af en sikkerhedsliggørelse af shiitterne,³ som skulle komme til at præge forholdet mellem dem og det sunnitiskdominerede statsapparat også efter dannelsen af en irakisk stat. Vendepunktet er Abdülhamit II's kup mod den konstitutionelle regering og den efterfølgende oprettelse af et autokratisk diktatur (1878-1908). På trods af at vestliggørelse af den administrative struktur og retsvæsnen ikke blev tilbagerullet, forsøgte han at legitimere sit regime ved hjælp af religiøs symbolik, som skulle tydeliggøre rigets rolle som leder, forkæmper og forsvarer af alle muslimer under pres fra den vestlige og russiske ekspansion. Indenrigspolitisk blev denne politik flankeret af, at sunniislam blev fremmet og afvigende befolkningsgrupper forsøgt ført på den rette vej. Hovedfokus var især yazidierne, men

3. Om begrebet *securitization*, se Wæver 1995, 46-86; Malmvig 2015.

også shiitiske grupper som 'alawitterne i Syrien og alevierne i Anatolien, som ikke praktiserede nogen af de grundlæggende islamiske ritualer (Gölbaşı 2013; Winter 2016, 220-2). Men tolvershiitterne i Irak kom også i fokus. Et specifikt punkt i forhold til dem var en kritik af, at de var loyale over for Iran, på trods af at relationerne mellem Iran og Osmannerriget på dette tidspunkt var uproblematisk (Deringil 1990). At lærde med iransk baggrund blev nægtet osmannisk statsborgerskab formåede ikke at bryde forbindelsen mellem Najaf/Kerbala og Iran fuldstændigt, men svækkede dog forholdet betydeligt. Som konsekvens blev udviklingen af lærdomscentre i Iran hæmmet, mens de lærde i Najaf og Kerbala blev stærkere orienteret mod deres irakiske bagland.⁴

Dette øgede fokus blev tydeligt, da shiitterne begyndte at agere i den irakiske offentlighed efter liberaliseringen som følge af den ungtyrkiske revolution, som muliggjorde øget politisk aktivitet og organisering af shiitterne. Religiøse lærde spillede en afgørende rolle i denne politiseringsproces og grundlagde dermed deres rolle som samfundsledere, hvilket i senere årtier blev udfordret, men aldrig overvundet. Dermed adskilte shiitterne i Irak sig betydeligt fra sunnitterne, for hvem de religiøse lærde aldrig spillede en politisk rolle, idet sektcentreret politik blev ført af verdsligt uddannede. De shiitiske organisationer og tidsskrifter, som var opstået i denne periode, førte ikke en konfrontatorisk linje imod den sunnitiske befolkning og rigets styre. De fremmede tværtimod de samme emner og synspunkter, som blev fremført i sunnitiske kredse, såsom antiimperialisme og panislamisk solidaritet. Under første verdenskrig støttede shiitiske *mujtahider* derfor modstanden mod de fremtrængende britiske tropper såvel som krav om Iraks uafhængighed derefter (Nakash 2003, 49-55; Eich 2009).

Denne konstellation med samlet støtte til et fælles formål brød sammen, efter at det britiske mandat blev etableret og den irakiske stats nuværende grænser blev skabt. På trods af at Kong Faysal (reg. 1921-1933) betragtede integrationen af alle landsdele og befolkningsgrupper som et hovedanliggende, blev inderkredsen af hans styre domineret af et sunnitisk netværk, som støttede det nye sharifiske dynasti og havde rødder i Levanten. Dette netværks politiske forhåbninger var rettet mod en arabisk mission, som rakte ud over Irak. Personen med den største og mest langvarige indflydelse blandt denne gruppe var forgænge-

4. Til denne udvikling bidrog desuden den øgede uafhængighed af shiitterne i Britisk Indien (Jones 2012).

ren for den arabiske nationalisme, Sati' al-Husri (1880-1968), som fra sin direktørpost i Uddannelsesministeriet formulerede læseplaner på baggrund af sine arabisk-nationalistiske ideer. Hans forsøg på at skabe en sekulær arabisk nationalisme på basis af arabisk sprog, som havde til formål at overvinde religiøse skillelinjer, viste sig at være kontraproduktivt. Hans fremstilling af Umayyaderiget som storhedstid for en uforfalsket arabisk nationalånd var i modstrid med shiiternes dæmonisering af de to umayyadiske kaliffer, Yazid og Mu'awiya, som kæmpede imod Ali og Husayn. Hans fortolkning af shiismen som fordærvelig persisk kulturindflydelse havde stor virkning, som blandede sig med sunnitisk modstand mod shiitiske ritualer. På denne måde banede han vej for en sunnicentrisk, men ikke religiøs, arabisme (Nakash 2003, 110-5; Osman 2015, 175-80, 219-230).

En ikkeimødekommende politik var dog ikke alene ansvarlig for, at shiitterne ikke formåede at indtage en plads i den nye statsadministration.⁵ Områderne med shiitisk flertal blev således negligeret, da verdslige skoler blev opbygget. De shiitiske lærere var heller ikke just positivt indstillet over for verdslig uddannelse, og først i de seneste år af mellemkrigsperioden steg antallet af sekulært uddannede shiitter i Irak betydeligt. Det nåede imidlertid aldrig det samme niveau som sunnitterne, hvilket gjorde det nemt at udelukke shiitterne med meritokratiske argumenter (Osman 2015, 173-4).

Shiitterne reagerede på den lave status inden for det irakiske samfund på forskellig vis. Mens dele af de traditionelt førende kredse blandt shiitterne, lærere og landejere, propagerede for en autonom eller endda uafhængig status for regioner med shiitisk flertal, valgte mange af de nye sekulært uddannede shiitter at tilslutte sig kommunismen eller den arabisk nationalisme, ikke mindst ba'athismen, som et sekulært alternativ til de diskriminerende forhold. Rationalet var, at en reorganisering af samfundet ud fra classesolidaritet eller national enhed skulle ophæve de religiøse forskelle og dermed diskrimination. Men denne målsætning virkede ikke, især ikke med hensyn til kommunismen, fordi kommunistpartiet primært tiltrak socialt og/eller politisk marginale grupper – ud over shiitter også jøder – men kun ganske få sunnitter. Tilslutningen til forskellige sekulære ideologier fulgte dermed helt fra starten den sektbaserede brudlinje.

I mellemkrigstiden begyndte dermed en periode, hvor de

5. I denne sammenhæng bør iagttages, at kristne og især jøder udgjorde en overproportional andel af de højt uddannede i den omtalte periode.

shiitiske lærde blev udfordret af sekulære ideologier, men på to forskellige måder: dels en sunnicentrisk arabisme, som udelukkede shiitterne, dels sekulære ideologier, som tilbød alternative verdensbilleder og tilhørsforhold og dermed truede med at underminere de religiøse lærdes førende stilling inden for det shiitiske samfund.

Denne udvikling blev underbygget af præsident Qasims ambivalente forhold til shiitterne. Idet den implicite præference for sunnitter blev afløst af en mere meritokratisk tilgang, vakte hans styre forhåbninger hos især unge sekulært uddannede shiitter om en mere retfærdig adgang til den offentlige sektor. Hos de traditionelle eliter i det shiitiske samfund vakte Qasims politik derimod harme, ikke mindst fordi landreformen truede med at underminere de lærdes økonomiske grundlag, som det var tilfældet for mange landejere i Sydirak. De lærde delte derfor ikke begejstringen for venstrefløjen. Dertil kom, at kommunismen måtte opfattes som trussel imod religionen selv (Osman 2015, 120-4).

En del lærde, især Muhammad Baqir al-Sadr, svarede på denne udfordring ved at reformulere islam som ideologi og ved at skabe en tilsvarende politisk ramme med et hierarkisk organiseret masseparti. På den ene side kunne disse reformister bygge på tidligere reformuleringer af islam som ideologi blandt sunnitterne, især Det Muslimske Broderskab. På den anden side blev den religiøst-ideologiske offensiv imod sekulære ideologier formuleret i en shiitisk ramme med specifikt shiitisk religiøse referencer. Konsekvenserne af denne tilgang er relevante af to grunde: For det første havde den nye tilgang til massemobilisering succes med at trænge kommunismens indflydelse blandt shiitterne tilbage; for det andet forstærkede den specifikt shiitiske mobilisering mod sekulære ideologier den shiitiske identitet (Nakash 2003, 135-8).

Op mod 1960'erne var også Ba'th-partiet et sekulært alternativ, som tiltrak verdsligt uddannede shiitter, der – sammen med kristne – var velrepræsenterede i den civile fløj af partiet. Men det blev uden betydning for den videre udvikling, fordi partiet var domineret af den militaristiske fløj, i hvilken sunnitter dominerede; et faktum, som ikke mindst afspejler deres dominans inden for militæret selv. I det første årti efter magtovertagelsen forsøgte regeringen at bevare facaden og udnævnte et passende antal shiitter til ministerposter. Det afgørende skift

kom, efter at Saddam Hussein officielt afløste al-Bakr og opbyggede et regime baseret på folk fra Tikrit (Osman 2015, 124-7). Baram (2014, 83-110) benægter regimets sekteriske karakter, fordi den sekteriske dominans kun var en sekundær konsekvens af det faktum, at Saddams klientel fra Tikrit var sunnitisk; de var først og fremmest fra Tikrit. Alligevel er Baram nødt til at acceptere, at Saddams rekrutteringsstrategi i Irak blev fortolket som sekterisk snarere end tribalistisk. Igennem den første golfkrig formåede det irakiske regime alligevel at holde styr på den shiitiske befolkning. Et sammenspil af undertrykkelse, shiitternes identifikation med Irak og intrashiitiske faktorer, ikke mindst de irakiske *marāji*'s opposition imod Khomeinis *wilāyat-e faqīh*-ideologi forhindrede, at irakiske shiitter i større tal blev fristet til at alliere sig med det iranske styre.

Efter at Irak tabte den anden golfkrig mod den USA-ledede koalition i 1991, opstod imidlertid alvorlige interne spændinger. Svækkelsen af regimet var åbenlys, og den amerikanske ledelse signalerede først støtte til et eventuelt oprør imod Ba'ṯh-styret og motiverede en stor del af den shiitiske befolkning i Sydirak til at rejse sig mod regimet. Opstanden mislykkedes, dels på grund af manglende organisation og endnu mere, fordi den forventede amerikanske støtte udeblev, efter at golfstaterne havde advaret om, at et succesfuldt shiitisk oprør ville styrke Irans rolle i regionen. Det shiitiske oprør foranledigede regimet til at støtte sig mere eksplicit op ad den sunnitiske befolkningsdel, ikke mindst fordi den sekulære arabiske nationalisme i regimets offentlige selvrepræsentation blev erstattet af referencer til en sufipræget sunniislam (Baram 2014, 254-328).⁶ I denne troskampagne (*al-ḥamla al-īmāniyya*) blev den sektcentriske politik i Irak ikke længere skjult med arabistiske referencer, men åbenlyst transformeret til en sektspecifik ideologi. Som konsekvens af et årti med opblomstring af, hvad Haddad (2011, 206) kalder "assertive sectarianism" blandt både sunnitter og shiitter, stod Irak efter regimets endegyldige sammenbrud som følge af den amerikanske invasion i 2003 i en særdeles ustabil situation. Sekterisme manifesterede sig nu ved en kompromisløs udnyttelse af flertalspositionen som hævn over sunnitterne, mens voldelig opposition mod deres statustab blev en attraktiv mulighed for mange sunnitter.

6. Dette gjaldt dog ikke internt i den politiske og militære elite, hvor referencer til den førislamiske historie fortsat spillede en vigtig rolle.

Syrien

Tilstedeværelsen og fordelingen af forskellige islamiske grupper er i Syrien opstået meget tidligere end i Irak: Efter at befolkningen af den hidtil shiitiskdominerede region omkring Aleppo blev omvendt til sunnitisk islam under mamelukkerne, skete kun få forandringer indtil det 20. århundrede. Et markant aspekt af landets konfessionelle demografi er 'alawitternes dominans, som i kystbjergene kom til at spille en ledende rolle i landets ba'thistiske styre. Denne gruppes religiøse forestillinger kan betragtes som en videreførelse af den senantikke gnosticisme i shiitisk antræk. 'Alawitter, der som retning er opstået i Irak, praktiserer ikke de almindelige muslimske ritualer som bøn og faste. I en periode var de stærkt forankrede i Aleppo, men trak sig efterhånden mere og mere tilbage til det syriske bjergområde ved Middelhavet (Halm 2004, 156-9; Bar-Asher & Kofsky 2002). Dette særlige bosættelsesmønster er traditionelt blevet forklaret som en reaktion på det sunnitiske flertals fjendtlige holdning over for 'alawitterne: De søgte tilflugt i de svært tilgængelige kystbjerge for at undgå forfølgelse fra mamelukernes og osmannernes side (Goldsmith 2015, 37-44).

Forestillingen om 'alawitterne som et forfulgt og forkæret mindretal tjener ofte som grundlag for en "ancient-hatred"-forklaring af nuværende (og tidligere) konflikter mellem det 'alawitiskdominerede Ba' th-styre og de sunnitiske oprørere. I denne sammenhæng er en fatwa, udstedt af den puritanske lærde Ibn Taymiyya (1263-1328) under mamelukkerne, blevet tilskrevet stor betydning for forholdet mellem 'alawitterne og sunnitterne i de følgende århundreder. I sin bedømmelse af "nuṣayrierne" (som 'alawitterne blev kaldt på dette tidspunkt) og deres status fremhæver Ibn Taymiyya, at deres religion afviger fra islam, og at de bør gives valget mellem (re)konversion til islam eller død (Goldsmith 2015, 31-7).

Winter (2016, 57-72) har i sin omfattende historie imidlertid demaskeret ideen om det sunnitiske flertals kontinuerlige forfølgelse af 'alawitterne som en kliché. Det gælder ikke mindst det osmanniske styre, som aldrig tænkte på at forfølge og tvangs-konvertere 'alawitterne. Enkelte felttog i deres region havde snarere til formål at bekæmpe lovløshed og sikre, at skat blev betalt. Desuden var Ibn Taymiyya i sin samtid og endnu mere i de følgende århundreder en marginal og omstridt figur, hvis opfattel-

ser blev tilbagevist af mange sunnitiske muslimer som kætterske. Først i 1700-tallet er der opstået religiøse politiske bevægelser inspireret af Ibn Taymiyya, og ikke før slutningen af det 19. århundrede begyndte hans rehabilitering og udbredelse i Levanten og Egypten.

Efter den osmanniske erobring nøjedes de nye herskere med inddæmning af lovløshed og forsøg på at beskatte området. I en lang periode kunne de 'alawitiske stammer nyde autonomi (Winter 2016, 74-160), og der var ikke de store religiøse konflikter; tværtimod var det f.eks. gængs praksis, at 'alawitter og sunnitter besøgte de samme helgengrave (Salati 1993), indtil en *ālim* indvandret fra Tunesien prædikede mod 'alawitterne fra sin moske i Lattakia i 1820'erne (Winter 2016: 179-81).

I 1831 blev Levanten og endda dele af det sydlige Anatolien erobret af Muhammad Ali, som havde etableret sig som *de facto* uafhængig hersker af Egypten i 1806, og området blev kontrolleret af hans styrker indtil 1841. I denne periode blev 'alawitterne ikke længere behandlet som befolkningsgruppe uden for de godkendte religiøse grupper (*millet*). En del af dem værdsatte karrieremuligheder i militæret og statens administration, mens andre, især 'alawitterne i bjergområderne, udtrykte utilfredshed med den øgede kontrol og det øgede skattetryk. En revolte imod denne centraliseringspolitik blev slået ned 1832-1835. Alligevel medførte dette på langt sigt en fortolkning blandt 'alawitterne i Syrien af denne periode som første gang, de blev accepteret som "arabere" uanset deres religiøse tilhørsforhold (Winter 2016, 181-92).

Efter det osmanniske styre var blevet reetableret forsøgte regeringen at rekruttere 'alawitterne til militæret. Denne politik kan fortolkes sådan, at de nu blev betragtet som en del af muslimerne, men 'alawitterne selv opfattede det som et overgreb og besvarede det med oprør. Den formelle godkendelse som statsborgere i *Hatt-ı Hümayun*-dokumentet i 1856 påvirkede næppe de lokale forhold. Efter regeringen fik styr på 'alawiternes bopælsområder, begyndte den nu at integrere højtstående 'alawitter i den lokale administration, mens dele af den 'alawitiske befolkning begyndte at få en uddannelse på både kristne missionsskoler og de nye verdslige statsskoler. Begge udviklinger skabte grundlaget for en 'alawitisk middelklasse, et fænomen, som længe er blevet overset i forskningslitteraturen (Winter 2016, 192-215).

7. En samtidig parallel er, at de anatolske kızılbaş valgte den samme betegnelse – i tyrkisk skrivevis *alevi* – ud fra samme begrundelse.

Udbygningen af de statslige strukturer og uddannelsesinstitutioner fortsatte under Abdülhamit II. Den kontinuerlige integration af 'alawitterne i den osmanniske stat førte til et eksplicit ønske fra 'alawitterne om at blive accepteret som muslimer, eftersom de blev betragtet som en gruppe, hvis trosforestillinger burde rettes (*tashih-i akaid*). Den nyvalgte betegnelse 'alawitter (Alis tilhængere)⁷ såvel som overtagelsen af tolvshittisk familie- og arveret havde således til formål at vise, at 'alawitterne var muslimer ligesom tolvshitterne, hvis tilhørsforhold til islam sjældent blev benægtet. Disse skridt kan betragtes som udtryk for, at dele af 'alawitterne ønskede at integrere sig i samfundet i den osmanniske Levant (Winter 2016, 228-44).

Denne identifikation blev relevant under det franske mandat efter første verdenskrig, da Frankrig forsøgte at opdele det syriske mandat med en del og hersk-strategi i småstater, hvor den 'alawitiske og den druziske byggede på et religiøst mindretals regionale dominans. Den franske strategi mislykkedes, fordi flertallet af begge grupper ikke kunne fristes til at løse båndet. Især blandt de uddannede i begge grupper fik en sekulær nationalisme af enten pansyrisk eller panarabisk karakter stor opbakning, fordi disse ideologier gav mulighed for at integrere sig i et større fællesskab uden religiøs diskriminering. Den 'alawitiske intellektuelle Zaki Arsuzi (1901-1968) blev endda til en af den arabiske nationalismes foregangsmænd.⁸ I modsætning til Irak havde den sekulære arabiske nationalisme i Syrien dermed karakter af en protestideologi rettet mod den etablerede sunnitiske elite.

Mange 'alawitter fortsatte deres stræben efter anerkendelse som muslimer. Deres umage blev belønnet, idet muftien af Jerusalem Amin al-Husayni udstedte en fatwa, som indlemmede 'alawitterne i det muslimske fællesskab; en beslutning, som sandsynligvis var motiveret af en arabiske nationalisme snarere end baseret på teologisk-juridiske argumenter (Voss 1987, 87-117). Mens de fleste 'alawitter ikke kunne fristes til at støtte det separatistiske projekt promoveret af Frankrig, gjorde mange 'alawitter brug af muligheden for at tjene i den syriske hær, som det franske mandatstyre opbyggede. Mens militærtjeneste var attraktiv for mindre velstillede folk fra landområderne, herunder 'alawitter, gjaldt det samme ikke for den urbane sunnitiske middelklasse. Det førte til en overrepræsentation af 'alawitter – og også andre religiøse mindretal – i hæren. I modsætningen

8. Arsuzi stammede fra Sanjak Alexandrette, som Frankrig overgav til Tyrkiet i 1938. En betydelig del af befolkningen i denne provins var arabisksprogede 'alawitter (Watenpauh 1996).

til den irakiske hær udviklede militæret sig i Syrien således til en magtfaktor, som stod i modsætning til den etablerede sunnitiske urbane elite (Goldsmith 2015, 57-67; Winter 2016, 256-67).

Denne udvikling fortsatte og forstærkedes som følge af Syriens uafhængighed efter anden verdenskrig. Efter et kup i 1949 blev militæret den førende kraft i staten, og siden opløsningen af Den Forenede Arabiske Republik i 1961 og frem til Hafiz al-Assads død i 2000 kom alle herskere fra militæret. Stadig flere 'alawitter fik chancen for at opnå ledende militær rang. 'Alawitiske officerer tilsluttede sig pansyriske eller arabisk nationalistiske organisationer, f.eks. det Syriske Nationalsociale Parti og Ba'ath-partiet, men efter den kortvarige forening af Syrien (Forenede Arabiske Republik 1958-1961) blev deres holdning til panarabismen mere skeptisk, på trods af floskler der kunne lyde anderledes. De måtte forvente at blive fuldstændigt marginaliseret i en arabisk stat med et overvældende flertal af sunnitter. Eksperimentet med den Forenede Arabiske Revolution blev afsluttet af "militærkomitéen", i hvilken 'alawitiske såvel som ismailitiske officerer spillede en central rolle. 1966-kuppet førte Salah Jadid og Hafiz al-Assad til magten. Landet blev derefter styret af officerer, som ikke kom fra landets flertalsreligion, og hvis religiøse baggrund blev betragtet som kætteri af mange sunnitiske muslimer. Derudover propagerede de åbent for sekularisme og i enkelte tilfælde ateisme og kom ofte fra landområder, hvilket betød, at de førte en socialistisk politik, der ikke tilgodeså den urbane sunnitiske middel- og overklasses interesser (van Dam 1996, 15-61; Hinnebusch 2015, 109-113; Goldsmith 2015, 67-60).

Overklassen, som følgelig blev alvorlig svækket, udtrykte sin opposition primært som en kulturel modstand mod opkomlinge fra landet. Den urbane sunnitiske middelklasse, derimod, blev tiltrukket af Det Muslimske Broderskab, hvor den fandt megen genklang. Den sektcentrerede rekruttering af 'alawitterne i Ba'ath-partiet blev nu konfronteret med den sektspecifikke mobilisering blandt dele af det sunnitiske flertal. Et resultat af den udvikling blev, at den politisk-sociale konflikt med det militære styre blev fortolket som en magtkamp mellem muslimer og kættere og dermed ikke var til forhandling. I denne kontekst blev den tidligere nævnte fatwa af Ibn Taymiyya bredt accepteret og senere brugt som legitimation for den bevæbnede kamp imod regimet (Voss 1987, 250-186; van Dam 1996, 89-117).

‘Alawitternes dominans og en stor repræsentation af andre religiøse minoriteter implicerede ikke, at sunnitterne blev udelukket fra magten. Sunnitiske ba’thister har altid været repræsenteret i regeringerne. Fordi mange ba’thister kom fra landområderne, rettede det ba’thistiske styre sit fokus på udvikling af landområder og landbrug. Store dele af den sunnitiske landbefolkning profiterede desuden også af landreformen i 1963. Sunnismen som sådan blev i det hele taget styrket, efter at Hafiz al-Assad fortrængte Jadid fra magten i 1970. Han legitimerede sit kup som “korrektionsbevægelsen” (*al-ḥaraka al-taṣḥīḥiyya*), som skulle tilbagerulle alt for vidtgående handlinger fra hans forgængere. Den tilgang inkluderede indrømmelser på det religiøse felt, f.eks. at sharia blev udnævnt som kilden til lovgivning. Samarbejdet med sunnitiske lærde, der samtidig var sufisheiker, først og fremmest Ahmad Kuftaru (1914-2005), skulle modvirke Det Muslimske Broderskab (Boettcher 1998).

Hermed forsvandt ‘alawismen faktisk fra offentligheden; de eneste religiøse fællesskaber, som omtaltes i medierne, var (og er frem til nutiden) sunnitiske muslimer og kristne, og præsidenten deltog i bøn i Umayyademoskeen på helligdage. Men netop derfor blev sekterisme og ‘alawitternes rolle i staten “the elephant in the room” (Goldsmith 2015, 116; Bredmose Henriksen Ab Yonus 2014, 50-3). Det fik konsekvenser: I en periode, hvor andre lande i MENA-regionen startede familieplanlægningsprogrammer, blev ingen tilsvarende politik implementeret i Syrien, bl.a. for at undgå negative reaktioner fra sunnitiske kredse. Dette resulterede i, at Syrien i 1970’erne og 1980’erne havde en af de højeste befolkningstilvækstrater, hvilket bidrog betydeligt til fordelingskonflikter i de kommende årtier (Goldsmith 2015, 116).

Disse indrømmelser til det sunnitiske flertal stod i kontrast til den åbenlyse dominans i sikkerhedsapparatet, som blev udbygget under Hafiz al-Assad, og som med stor sandsynlighed i sunnitiske kredse blev opfattet som *taqīya*, dvs. den fortielse af ens tro, som efter tolvvershiitisk lære er tilladt under farefulde omstændigheder, men som sunnitter ofte fortolker som ret til at vildlede andre angående ens religiøse identitet. Den storstilede rekruttering forandrede desuden ‘alawitternes karakter af et primært landligt fællesskab i et meget specifikt område af landet. En betydelig del, som fik stillinger i sikkerhedstjenester eller den almindelige administration, bosatte sig nu i landets stor-

byer, ofte i nye kvarterer, og de var nemt genkendelige for resten af befolkningen, ikke mindst fordi de bibeholdt kystområdernes karakteristiske dialekt.

Vreden over de "vantros" dominans havde allerede i 1960'erne ført til protester fra det forbudte Muslimske Broderskab (Lefèvre 2015, 127). I 1970'erne tog den sunnitiske, sektspecifikke opposition imod regimet en voldsom drejning, da en "kæmpende fortrop" udsprunget af Det Muslimske Broderskab gennemførte attentater, hvor talrige 'alawitiske officerer og kadetter i militæret og sikkerhedsapparatet blev slået ihjel. Denne voldsomme fremgangsmåde, legitimeret med Ibn Taymiyas fatwa, førte til en sikkerhedstrussel for 'alawitterne, hvorved de samlede sig endnu tættere om systemet. Konflikten kulminerede i oprøret i Hama i februar 1982, som blev slået ned under fire ugers belejring. Bombeangreb og granatbeskydning resulterede i titusinder af døde (Goldsmith 2015, 93-107; Lefèvre 2015, 128-30).

Efter Hama blev den sekteriske konflikt i Syrien skubbet ned under overfladen gennem næsten tre årtier. Med svækkelsen af Det Muslimske Broderskab var den centrale sektspecifikke aktør på den sunnitiske side ødelagt i Syrien selv, og medlemmerne i eksilet tog en mere moderat position over for 'alawitterne (Lefèvre 2015). Den sunnitiske landbefolkning var ikke tilbøjelig til oprør.

Men afslutningen af den voldelige konflikt betød ikke, at sekteriske relationer ikke fortsat udviklede sig. Et vigtigt punkt er forandringer blandt 'alawitterne, der stadigvæk dominerede sikkerhedsapparatet, som – sammen med garantien for beskyttelse imod forfølgelse – knyttede dem materielt til regimet. Dermed fortsatte også transformationen af 'alawitterne fra et fællesskab i et specielt landområde til en mere urban gruppe med tilstedeværelse i hele landet. Den udvikling fik betydning igennem 1990'erne og 2000'erne, fordi Syrien var tvunget til en økonomisk åbning, som implicerede mindre støtte til landområderne. Desuden blev landbruget som følge af den høje befolkningsvækst opdelt i mindre enheder og dermed blev det mindre produktivt. Det førte til en forøget flugt fra landet til byerne og dannelse af en sunnitisk underklasse i byerne. 'Alawitterne i deres kerneområde havde derimod stadig en karrieremulighed i staten. Dermed var det ikke længere muligt at integrere befolkningen fra landområderne på tværs af religiøse skillelinjer (Balanche 2015; Hinnebusch 2015, 116-21; Goldsmith 2015, 129-65).

En anden udvikling er forbundet med den syriske udenrigspolitik. På grund af landets isolation blandt de arabiske lande knyttede Syrien efter den islamiske revolution i Iran i 1979 tætte relationer til det nye styre. På trods af at denne alliance primært var geopolitisk motiveret, havde den implikationer for de sekteriske relationer, fordi den i sunnitiske kredse blev fortolket som en shiitisk alliance – en opfattelse, som voksede og blev ledsaget af frygten for en “snigende shiitisering” på grund af regeringens kulturelle og religiøse indrømmelser. Shiitiske helligdomme i Damaskus og omegn blev udbygget i neosafavidisk stil, grupper af shiitiske pilgrimme fra Iran (men også golfstaterne) blev en del af bybilledet i Damaskus, og iranske kulturinstitutioner udfoldede stor aktivitet (Mervin 1996; Pinto 2007; Pierret 2013; von Maltzahn 2013).

Op igennem 2000'erne stagnerede Syrien. Regimets liberaliseringspolitik tilgodeså primært folk, som i forvejen var tæt tilknyttet til regimet, mens forholdene i landområderne var blevet kontinuerligt værre allerede før tørkeperioden 2006-11, som især ramte landets østlige regioner.

I foråret 2011 opmuntrede fjernelsen af den tunesiske og den egyptiske præsident de politisk utilfredse i Syrien til at gå på gaden og kræve politisk forandring. Det var ikke tilfældigt, at protesterne startede i små og mellemstore byer, som var blevet mere og mere negligeret siden årtusindskiftet, og herfra hurtigt bredte sig til storbyerne. Klager over korrupsion og økonomiske problemer var ikke begrænset til sunnitter, men regimet kunne udnytte den store tilstedeværelse, hvis ikke direkte dominans, af sunnitter blandt de protesterende. Også religiøse institutioners uomtvistelige rolle helt fra starten kunne udnyttes til modmobilisering under påskud af en sikkerhedstrussel, fordi især mange ‘alawitter, men også folk fra andre mindretal, så det “sunnitiske flertals” forsøg på magtovertagelse som en eksistentiel trussel.

Denne fortolkning vandt endnu mere plausibilitet, da jihadistiske styrker – ikke kun fra Islamisk Stat – begyndte at spille en afgørende rolle i den bevæbnede opposition (Pierret 2012; Hinnebusch 2015, 121-4; Leenders 2015). Fordi denne udvikling formodentligt også førte en del primært urbane sunnitter, som så deres verdslige livsstil og/eller deres økonomiske interesser truet, over på regimets side (eller i det mindste til den opfattelse, at det var et mindre onde), kan konflikten ikke betragtes udelukkende under den sekteriske synsvinkel. Men at det nu var an-

dre kredse blandt sunnitterne, som regimet kunne knytte bånd til, er også et resultat af demografiske forandringer, som igen er en konsekvens af ‘alawitternes stilling i stat og samfund igennem fem årtier.

Bahrain

Ikke kun i de tidligere mandatlande er de sekteriske relationer blevet stærkt formet i den omtalte tidsramme. Det samme gælder for Bahrain, som er gået fra at være et internt autonomt monarki igennem britisk “indirect rule” tilbage til at være et uafhængigt monarki.

I tidligere perioder af den islamiske historie betegnede begrebet Bahrain (Baḥrayn) hele østkysten af Den Arabiske Halvø. I disse områder har shiitter af forskellig slags spillet en betydelig rolle fra de tidlige faser af den islamiske historie. Det gælder også for øen, som i dag udgør staten Bahrain, hvor tolvvershiismen endegyldigt kunne sætte sig igennem som den dominerende form for islam, efter den var blevet indlemmet i det rige, som safaviderne havde etableret i Iran omkring 1500. Den religiøse elite var tilknyttet det herskende dynasti i Iran, og ofte fik lærde fra Bahrain en karriere i Iran. Desuden tiltrak øen også shiitiske emigranter fra områder under osmannisk styre. Der findes alligevel en skelsættende forskel til Iran: I modsætning til, hvad der var tilfældet på den anden side af Golfen, formåede *uṣūlī*-fløjen af tolvvershiismen ikke at fortrænge *akhbārī*-fløjen fuldstændigt (Halm 2004, 92-97; Fuccaro 2009, 17-9; Gleave 2007; Fibi-ger forthcoming).

Sunnitisk stammer fra naboområderne kom til i Bahrain i løbet af 1700-tallet, og til sidst overtog Khalifa-klanen fra Qatar magten over øen i 1783. Den etablerede Bahrain som uafhængig politisk enhed, men også som et samfund karakteriseret af et hierarkisk skel mellem et dominerende sunnitisk mindretal og det shiitiske flertal. Indtil i dag glorificerer staten denne begivenhed som *fath* (åbning/erobring), mens man i shiitiske kredse drømmer sig tilbage til en formodet guldalder i perioden før erobringen – om end det økonomiske forfald, som især var det, der blev konsekvensen for shiitterne, var begyndt allerede årtier før erobringen. Dikotomien kommer også til udtryk i, at regeringen bruger *nisbaen*⁹ *baḥraynī*, mens arabiske shiitterne re-

9. Arabisk adjektiv for et geografisk, tribalt eller religiøst tilhørsforhold.

ferer til sig selv som *bahrānī* (Gengler 2015, 39-41; Fibiger 2010, 139-45).¹⁰

Erobringen er så kontroversiel, fordi et feudalistisk system blev etableret i dens slipstrøm, hvorved den herskende sunnitiske elite kom til at leve af indkomst fra de afgifter på jord, som den shiitiske landbefolkning måtte yde.¹¹ Den shiitiske religion blev derimod ikke forfulgt; diskriminationen var primært socioøkonomisk og ikke religiøs. De nytilvandrede sunnitter tjente i mange tilfælde penge i det mere lukrative perlefiskeri, indtil perlehandlens sammenbrud i 1927. Handel med perler og øens gode strategiske position i Golfen tiltrak mange handlende fra nabolandene, men også fra Iran og Sydasien til Bahrain, så der opstod en internationalt orienteret lokal, men stærkt segmenteret, befolkning i kystbyerne.

Ligesom andre golfemirater indgik Bahrain en traktat med Det Britiske Ostindiske Kompagni (1820) og blev senere til et protektorat (1867), hvorved dynastiet betalte for dets beskyttelse og gav afkald på en selvstændig udenrigspolitik. Den britiske indflydelse såvel som tilstedeværelsen af velhavende iranske shiitter blandt købmændene styrkede shiitternes position. På grund af briternes beskyttelse af shiitterne kunne de første offentlige shiitiske processioner afholdes i Manama i 1891, hvorved sunnitternes kulturelle dominans i byområderne blev brudt (Fuccaro 2009, 106).

I mellemkrigsperioden skiftede briterne til en mere interventionistisk politik, hvorved Manama fik et byråd, hvis medlemmer i starten blev valgt i valgkollegier opdelt efter religion. Generelt var den britiske tilgang til forholdet mellem sunnitterne og shiitterne inkonsistent; mens de værste diskriminationer blev afskaffet, turde briterne ikke at bryde alle sunnitiske privilegier. For eksempel havde mange shiitter, som stort set var mindre velstillede, ingen stemmeret, fordi de ikke opfyldte indkomstkra-vene. Som konsekvens savnede briterne loyalitet hos begge befolkningsgrupper (Fuccaro 2009, 112-90; Fibiger 2010, 129-35; Gengler 2015, 41-2).

En opposition mod briterne og monarkiet opstod i løbet af 1940'erne. Den var baseret på socialisme og arabisk nationalisme og blev støttet af mindre velstillede fra begge religiøse grupper. Oppositionen var decideret antisekterisk og betragtedes netop derfor som særlig farlig. Monarkiet svarede på denne udfordring med provokationer mod *‘ashūra* i 1953, som i de følgende

10. Se også Fibigers artikel i dette temanummer.

11. At undersøge paralleller med sekterisme i (Nord)Irland ville på den baggrund være oplagt.

år førte til en bølge af sekterisk vold. Men det sekteriske “kort” fungerede ikke dengang.

I årtierne op til den fuldstændige uafhængighed i 1971 og de første to år med parlamentarisk forsamling dominerede arabisk nationalistiske, antisekteriske kræfter stadig. Men fordi rammen for sekulære politiske aktiviteter efter opløsningen af parlamentet i 1973 blev indsnævret, blev de sekteriske identiteter dominerende i de følgende årtier. Denne tendens blev også understøttet af den iranske revolution, der i Bahrain blev fulgt af et shiitisk motiveret forsøg på at vælte regimet, som dog blev slået ned i 1982. Med henvisning til den “iranske fare” og shiitternes angiveligt manglende loyalitet formåede regeringen at tegne et billede af en sikkerheds-trussel, med hvilket den kunne binde mange sunnitter til sig. Senere forsøg på at danne en ikkesekterisk opposition mod regimet – sidst i 2011 – havde derfor ingen succes (Louër 2013, 124-6).

Konklusion

De tre beskrivelser af sekterisme i Irak, Syrien og Bahrain viser udviklingen i relationer mellem religiøse grupper og staten, som er afgørende for de nuværende konflikter igennem den nævnte *moyenne durée*-periode. Sekterismen i de tre lande har det tilfælles, at de nuværende konflikter hænger sammen med en dominans udøvet af en befolkningsgruppe, som demografisk ikke har været dominerende i den periode, denne artikel har beskrevet (i Irak indtil 2003). I Irak og Bahrain ligger dominansens rødder i perioden før første verdenskrig, men dens forblivelse/overlevelse er et resultat af den britiske uvilje til at konfrontere de hidtil dominerende samfundsgrupper. I det tidligere franske mandat Syrien er forholdene anderledes, fordi politikken med udbygning af uddannelsesinstitutioner og åbning af militæret åbnede døren for ‘alawitternes og andre minoriteters opstigning. I Irak og Syrien kan man allerede i den samme periode se, at den sekulære arabiske nationalisme, som ifølge dens egne krav er antisekterisk, *de facto* blev en kryptosekterisk ideologi, som støttede én befolkningsgruppes dominans. Men kun i den irakiske kontekst tjente dette til at fremmedgøre en befolkningsgruppe på grund af shiismens association med “iranerne”, og selv dette blev nedtonet indtil 1990’erne. Radikal fremmedgørelse udgik i den syriske kontekst fra dele af den sunnitiske opposition og

måden, hvorpå denne gjorde brug af Ibn Taymiyyas ideer, og førte sekundært til en 'alawitisk revanchisme (Voss 1987, 69-70, 79). *Moyenne durée*-perspektivet skærper dermed også blikket for forskellene mellem de to Ba'ath-regimer, hvor det ellers ofte er ligheder, der fremhæves.

Mens arabisk nationalisme blev kryptosekterisk i Irak og Syrien, virkede denne ideologi integrerende i Bahrain i perioden efter anden verdenskrig, mens systematisk modarbejde over årtier fra regimets side underminerede den som politisk alternativ til monarkiet, indtil en opposition på basis af ideologisering af shiitisk identitet blev den nye udfordring for både regimet og den arabiske nationalisme. Når det kommer til reaktioner på det tunesiske og egyptiske oprør, er der en vis parallel mellem Syrien og Bahrain, idet begge regimer brugte sekterisme til at underminere protesterne, ikke mindst med en diskurs, som skulle fremhæve en sikkerhedstrussel for henholdsvis 'alawitterne og sunnitterne. Men fordi konflikten i Bahrain i løbet af årtier aldrig udviklede sig fra en konflikt over interesser, som i princippet kan forhandles, til en kamp, hvor berettigelse af opponenteren til at eksistere blev nægtet, foregik nedkæmpelse af oprøret i Bahrain meget mindre voldsomt end i Syrien. Denne afgørende forskel viser nødvendigheden af at udarbejde en mere nuanceret typologi af sekteriske relationer og konflikter.

Moyenne durée-perspektivet viser på den ene side, at sekteriske identiteter hverken simpelthen er "til stede", eller at de med kort varsel kan skabes efter eliteres og modeliters behov. De bliver formet i indviklede processer, som ikke alle er bevidst styret. Politiske handlinger spiller en central rolle, men ikke sjældent i form af deres utilsigtede konsekvenser. På den anden side viser perspektivet, at muligheden for at formulere identiteter og formidle dem med succes ikke er ubegrænset, men forudsætter, at modtageren betragter dem som plausible eller i overensstemmelse med egne værdier og interesser. I den forstand passer dette perspektiv godt sammen med en konstruktivistisk-realistisk position, som Dixon (2017) argumenterer for. Hellere end en omfattende forklaring eller teori stiller *moyenne durée*-begrebet en ramme til rådighed, der gør det mulig at analysere samspil mellem strukturer og agens i konkrete, specifikke konflikter (ibid., 35, 40).

Til gengæld har en *moyenne durée*-tilgang det til fælles med konstruktivistisk realisme, at den ikke er egnet til at levere nem-

me “policy”-løsninger (ibid., 38-40). Den forøgede tidsramme viser langvarige, men uventede eller utilsigtede, konsekvenser af politiske tiltag, som udfolder deres virkning, efter at de omstændigheder, som motiverede dem, er forsvundet.

Fordi *moyenne durée*-tilgangen er en ramme og ikke en teori leverer den heller ingen almengyldige svar på religionens rolle i sekteriske konflikter. Religioner er selv underlagt forandringer i den omtalte tidsramme. To eksempler er særdeles relevante i denne sammenhæng: 1) Puritanske strømninger inden for sunniislam, som er meget mere konfrontativ over for shiismen end sufistisk prægede former, har kontinuerligt vundet mere indflydelse i løbet af de sidste to århundreder. 2) Mens tolvershiitiske lærde tidligere plejede at fremhæve forskelle fra andre shiitiske grupper, har der udviklet sig en slags panshiisme i løbet af de sidste årtier.

Men bortset fra det doktrinære aspekt viser *moyenne durée*-perspektivet klarere end et fokus på kortvarige eller langvarige udviklinger, hvordan religiøse holdninger, som ikke umiddelbart er relateret til sekterisme, har påvirket relationer mellem forskellige religiøse grupper og staten, fordi de har haft en indflydelse på f.eks. demografi og enkelte gruppers uddannelsesniveau.

Med hensyn til metodik har *moyenne durée*-perspektivet relevans, fordi interdisciplinært samarbejde mellem historikere og politologer på den ene side og antropologer og eventuelt samtidsarkæologer på den anden er oplagt for at uddybe forståelsen af udviklinger i denne tidsramme. Mens udvikling af samfundsstrukturer, institutioner og ideologiske tendenser igennem denne periode er relevant for at forstå begivenheder, kan *oral history* (von Angern 2010), antropologisk feltforskning (Fibiger 2010; 2018) og samtidsarkæologi (McAtackney 2013) bidrage til at forstå, hvordan udviklinger i denne tidsramme påvirker fortolkning af historien og samfundsforhold. Idet en analyse af tilblivelsen af samfundsstrukturer og institutioner sammenknyttes med deres fortolkning af relevante aktører, formår *moyenne durée*-perspektivet at skærpe blikket for forudsætninger, under hvilke sekterisk mobilisering fungerer eller ej.

Abstract in English

It is often argued that analyses of contemporary Sunni-Shia conflicts are based on either instrumentalist or primordialist approaches. With their focus on religion primordialists tend to accept emic explanations of sectarian conflicts on the basis of different creeds and practices and above all the dispute over the question of Muḥammad's legitimate succession. As a consequence the battle at Karbala appears as the decisive event in Islamic history that provides a clue to recent conflicts. As opposed to that, instrumentalist analyses restrict the temporal frame of their inquiry to only a few years or at best decades. In order to overcome this dilemma, the present article focusses on a time level in between, which up to now has not been conceptualized in debates on sectarianism. The starting point is the division of three time levels of historical processes formulated by Fernand Braudels. These are: *longue durée* (long term developments creating structures), *conjoncture/ moyenne durée* (mid-term developments), and *événements* (short term processes leading to the single events). This article uses *moyenne durée* as explanatory framework for the current sectarian conflicts in Iraq, Syria and Bahrain.

Litteratur

- Balanche, Fabrice. 2015. "Go to Damascus, my son. Alawi Demographic Shifts under Ba'ath Party Rule". In Michael Kerr & Cregg Larkin (eds.): *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford: Oxford University Press.
- Baram, Amatzia. 2014. *Saddam Husayn and Islam 1968-2003: Ba'thi Iraq from Secularism to Faith*. Washington D.C: Woodrow Wilson Institute.
- Bar-Asher, Meir M. & Aryeh Kofsky. 2002. *The Nuṣayrī-'Alawī Religion: An Enquiry into Its Theology and Liturgy*. Leiden: Brill.
- Böttcher, Annabelle. 1998. *Syrische Religionspolitik unter Asad*. Freiburg i.B.: Arnold-Bergsträsser-Institut.
- Braudel, Fernand. 1958. "La longue durée". *Annales* 13(4): 725-53.
- Bredmose Henriksen Ab Yonus, Zenia. 2014. *The Mythscapes of the Syrian Nation-State Presented on Television: The Case of the Loyalist Channel Sama's Coverage of the Presidential Elections 2014 In the Midst of War*. Speciale (M.A. thesis), Københavns Universitet.
- Deringil, Selim. 1990. "The Struggle against Shi'ism in Hamidian Iraq." *Welt des Islams* 30: 45-62.
- Dixon, Paul. 2017. "Beyond Sectarianism in the Middle East? Comparative Perspectives on Group Conf. Sectarianism in a Changing Middle East" In Frederik Wehrey (ed.): *Beyond Sunni and Shia: Sectarianism in a Changing Middle East*. London: Hurst.
- Dodge, Toby. 2014. "Seeking to explain the rise of sectarianism in the Middle East: The case study of

- Iraq.” *Visions of Gulf Security*, POMEPS workshop. March 9. pomeps.org/2014/03/19/seeking-to-explain-the-rise-of-sectarianism-in-the-middle-east-the-case-study-of-iraq.
- Eich, Thomas. 2009. “Patterns of the 1920 rising in Iraq: The Rifā’iyya *tariqa* and Shiism”. *Arabica* 56(1): 112-9.
- Fibiger, Thomas Brandt. 2010. *Engaging Pasts: Historicity and Political Imagination in Contemporary Bahrain*. PhD-dissertation, Aarhus Universitet. – forthcoming. “Shia Within. Difference, Dynamics and Fences of Identity in Kuwait and Bahrain”. *Welt des Islams*.
- Fuccardo, Nelida. 2009. *Histories of City and the State in the Persian Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gengler, Justin. 2015. *Group Conflict and Political Mobilization in Bahrain and the Arab Gulf – Rethinking the Rentier State*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gleave, Robert. 2003. “Khums 2. In Shi’ism”. *Encyclopaedia of Islam*. Second Edition, vol XII. Leiden: Brill.
- Gölbaşı, Edip. 2013. “Turning the ‘heretics’ into loyal Muslim subjects: imperial anxieties, the politics of religious conversion, and the Yezidis in the Hamidian era”. *Muslim World* 103(1): 3-23.
- Goldsmith, Leon T. 2015. *Cycle of Fear: Syria’s Alawites in War and Peace*. London: Hurst.
- Haddad, Fanar. 2011. *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity*. Oxford: Oxford University Press.
- Halm, Heinz. 2004. *Shi’ism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hinnebusch, Raymond. 2015. “Syria’s Alawis and the Ba’ath Party”. In Michael Kerr & Cregg Larkin (eds.): *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford: Oxford University Press.
- 2009. “Syria under the Ba’th: The Political Economy of Populist Authoritarianism”. In Søren Schmidt (eds.): *The State and the Political Economy in Syria*. St. Andrews: University of St. Andrews Centre for Syrian Studies.
- Husayn, Nebil. 2015. “Mechanisms of Authoritarian Rule in Bahrain”. *Arab Studies Quarterly* 37(1): 33-53.
- Jones, Justin. 2012. *Shi’a Islam in Colonial India: Religion, Community and Sectarianism*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Kerr, Michael & Cregg Larkin (eds.). 2015. *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford: Oxford University Press.
- Leenders, Reinoud. 2015. “Repression is not a Stupid Thing’: Regime Responses to the Syrian Uprising and Insurgency”. In Michael Kerr & Cregg Larkin (eds.): *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford: Oxford University Press.
- Lefèvre, Raphaël. 2015. “The Syrian Muslim Brotherhood’s Alawi Conundrum”. In Michael Kerr & Cregg Larkin (eds.): *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford: Oxford University Press.
- Louër, Laurence. 2013. “The State and Sectarian Identities in the Persian Gulf Monarchies: Bahrain, Saudi Arabia, and Kuwait in Comparative Perspective”. In Lawrence G. Potter (ed.): *Sectarian Politics in the Persian Gulf*. London: Hurst.
- McAttackney, Laura. 2013. “Sectarianism.” In Paul Graves Brown & Paul Harrison (eds.): *The Oxford Handbook of Archaeology of the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- Malmvig, Helle. 2015. “Coming in from the Cold: How we may take sectarian identity politics seriously in the Middle East without playing to the tunes of regional power elites”. *POMEPS*. pomeps.org/2015/08/19/coming-in-from-the-cold-how-we-may-take-sectarian-identity-politics-seriously-in-the-middle-east-without-playing-to-the-tunes-of-regional-power-elites/.
- Mervin, Sabrina. 1996. “Sayyida Zaynab, Banlieue de Damas ou nouvelle ville sainte chiite?” *Cahiers d’Etudes sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien* 22. cemoti.revues.org/138.
- Nakash, Yitzhak. 2003. *The Shi’is of Iraq*. Princeton: Princeton University Press.
- Nasr, Seyyed Veli Reza. 2016. “The War for Islam.” *Foreign Policy – Argument*. January 22. foreignpolicy.com/2016/01/22/the-war-for-islam-sunni-shiite-iraq-syria/.
- 2007. *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will Shape the Future*. New York: Norton.
- Osman, Khalil. 2015. *Sectarianism in Iraq – The Making of State and Nation since 1920*. London: Routledge.
- Pierret, Thomas. 2013. “Karbala in the Umayyad Mosque: Sunnite Panic at the ‘Shiitization’ of Syria”. In Brigitte Maréchal & Sami

- Zemni (eds.): *The Dynamics of Sunni-Shia Relationships – Doctrine, Transnationalism, Intellectuals and the Media*. London: Hurst.
- 2012: “The Role of the Mosque in the Syrian Revolution”. *Near East Quarterly* 7. research.ed.ac.uk/portal/files/13122327/The_Role_of_the_Mosque_in_the_Syrian_Revolution.pdf.
- Pinto, Paulo. 2007. “Pilgrimage, Commodities, and Religious Objectification: The Making of Transnational Shiism between Iran and Syria.” *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 27(1): 109-25.
- Riexinger, Martin. 2004. *Sanā‘ullāh Amritsarī (1868-1948) und die Ahl-i Ḥadīs im Punjab unter britischer Herrschaft*. Würzburg: Ergon-Verlag.
- forthcoming. “The Puritanization of Sunni Islam and its Effect on Sunni-Shia relations.” *Welt des Islams*.
- Salati, Marco. 1993. “Toleration, Persecution and Local Realities: Observations on the Shiism in the Holy Places and the *Bilād al-Shām* (16th-17th Centuries).” In *Convegno sul Tema: la Shī‘a nell’Impero Ottomano*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei.
- Steinberg, Guido. 2009. “Jihadi-Salafism and the Shi‘is: Remarks about the Intellectual Roots of anti-Shi‘ism.” In Roel Meijer (ed.): *Global Salafism – Islam’s New Religious Movement*. London: Hurst.
- Van Dam, Nikolaos. 1996. *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba‘th Party*. London: I.B. Tauris.
- von Angern, Wolf-Hagen. 2010. *Geschichtskonstrukt und Konfession im Libanon*. Berlin: Logos-Verlag.
- von Maltzahn, Nadia. 2013. *The Syria-Iran Axis: Cultural Diplomacy and International Relations in the Middle East*. London: I.B. Tauris.
- Voss, Gregor. 1987. *Alawiya oder Nusairiya? – Schiitische Machtelite und sunnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik*. Dissertation, Universität Hamburg.
- Wæver, Ole. 1995. “Securitization and Desecuritization.” In Ronnie Lipschutz (ed.): *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Watenpaugh, Keith. 1996. “‘Creating Phantoms’: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria.” *International Journal of Middle East Studies* 28(3): 363-89.
- Winter, Stefan. 2016. *A History of the ‘Alawis: From Medieval Aleppo to the Turkish Republic*. Princeton: Princeton University Press.